

TEKSTO SUPRATIMO PSICHOLOGIJA: PROBLEMATIKA IR EMPIRINIO TYRIMO GALIMYBĖS

EGLĖ RIMKUTĖ

Vienas iš svarbiausių žmonijos kultūros produktų yra įvairių rūšių tekstai, egzistuojantys vaizdų, muzikos garsų, natūralios žmonių kalbos ir kitų ženklų sistemų pagrindu. Komunikacijos teorijoje jie traktuojami kaip pranešimai, kuriuose užkoduotos vieno komunikacijos nario (adresato) mintys. Kad komunikacija pasiektų tikslą, pranešimai turi būti dekoduojami kito nario (adresato), t.y. jis šią išorinę ženklų sistemą turi paversti savo psichikos turiniu.

Reikšmingiausi ir vyraujantys yra natūralios kalbos tekstai, kuriais gali būti operuojama tiesiogiai ir netiesiogiai bendraujant, šnekamąja ir rašytine kalba. Šie tekstai, ypač rašytiniai, egzistuojantys be konkretaus kalbėjimo konteksto ir ekstralingvistinių raiškos priemonių, jau seniai yra filologijos, filozofijos, logikos ir kitų humanitarinių disciplinų tyrinėjimo objektas. Gerokai vėliau (tik apie 8-ąjį šio amžiaus dešimtmetį) tekstai ėmė figūruoti ir psichologiniuose tyrimuose, kuriuose, skirtingai nuo kitų mokslų, daugiausia dėmesio skiriančių pačių tekstų analizei, pirmą kartą reikšmę įgyja žmogaus aktyvumo apdorojant teksto informaciją tyrimas. Kadangi kalbinis tekstas „išaustas“ iš kalbos ženklų, tai teksto supratimo problema daug kuo siejasi su kalbos suvokimo ir supratimo problema. Kad tai nėra indentiškos problemos, bandysime parodyti vėliau, o dabar pradėsime nuo jų sąlyčio taškų.

Kalbos suvokimo ir supratimo klausimai psichologijoje taip pat neturi labai gilių tradicijų. Sistemingiau ir intensyviau jie pradėti nagrinėti tik susiformavus psicholingvistikai, kurios atsiradimą lėmė lingvistinių tyrimų rezultatai bei tendencijos ir tam tikras nusivylimas biheivioristiniais kalbinio elgesio tyrimais.

Lingvistika gana seniai tiria kalbą kaip abstrakčią ženklų sistemą, bandydama išskirti įvairius fonologinio, sintaksinio ir semantinio lygmens vienetus ir nustatyti taisykles, pagal kurias šie vienetai derinami. Tačiau lingvistika, tiesiogiai tirdama abstrakčią kalbos ženklų sistemą, negali visiškai atsiriboti nuo šios sistemos vartojimo klausimų, o tai kaip tik labiausiai susieja lingvistiką su psichologija. Todėl ir kalbos vienetų – tiek žodžių, tiek sakinių – supratimo

klausimai buvo išskelti ir nagrinėjami lingvistų. Kadangi daugelis tokių tyrimų, galima sakyti, rengė dirvą teksto supratimo tyrimams, – taigi parodo šios problemos raidą ir kartu įeina į dabartinius konceptualesius teksto supratimo modelius, – būtina juos bent trumpai apžvelgti.

Teksto supratimo tyrimų pasirodymui psichologijoje turėjo įtakos ir žmogaus pažinimo funkcijų tyrimas. Ilgą laiką buvę iš psichologijos „išstremti“ mąstymo, supratimo reiškiniai grįžo, susiformavus (vėlgi ne be lingvistikos įtakos) kognityviajai psichologijai.

Taigi teksto supratimo problemos analizę pradėsime nuo kai kurių reikšmingiausių jos formavimuisi kalbos tyrimų bei koncepcijų apžvalgos.

1. Kalbos tyrimai ir jų rezultatai

Kadangi, kaip jau buvo minėta, psichologijai įdomiausi su kalbos vartojimu susiję tyrimai, tai šią apžvalgą norėtusi pradėti Amerikos lingvisto N. Chomsky darbus. Jis 6-jame dešimtmetyje išgarsėjo savo darbais, kritikuojančiais bihevioristinės kalbinės elgsenos teorijas ir padėjo pamatus naujam mokslui – psicholingvistikai. Vietoj pastiprinimo išmokyti kalbinių reakcijų dėka postuluodamas kūrybiško kalbos generavimo ir supratimo procesui, N. Chomsky pagrindinį dėmesį sutelkė į sakinį. Jis teigė, kad svarbiausią vaidmenį generuojant sakinius ir juos suprantant atlieka sintaksinės taisyklės, kurios lemia tokį žodžių išdėstymą ir tarpusavio suderinimą, kad būtų normalus sakinytis. Sintaksinės taisyklės, anot N. Chomsky (31), iš dalies lemia ir sakinio, kaip struktūrinio vieneto, reikšmę. Tai ypač akivaizdu, kai iš tų pačių žodžių sudaromi skirtingą reikšmę turintys sakiniai. Svarbu pažymėti ir tai, kad sintaksinės taisyklės, Chomsky nuomone, yra ne tik kalbos organizacijos faktorius, bet ir žmogaus, vartojančio kalbą, kompetencijos dalis, kuri reikalinga sakiniui suprasti. Kita, ypač reikšminga psichologijai N. Chomsky mintis ta, kad kiekvienas sakinytis turi du lygius: paviršinę ir giluminę struktūrą. Giluminė struktūra yra tarsi sakinio idėja, reprezentuojama abstrakčiu kodu, jo reikšmė. Paviršinė struktūra – tai išorinė jo išraiška, atitinkamai išdėstyti žodžių eilė. Daug dėmesio šis autorius skyrė taisyklių, reikalingų pereiti iš vienos struktūros į kitą, aprašymui, vadinamajai transformacinei gramatikai. Nors, psichologams tikrinant šį lingvistinį modelį, išryškėjo, kad žmogus veikia ne visai taip, kaip numato transformacinė gramatika, tačiau šių dviejų sa-

kinio struktūrų skyrimas įėjo į psichologinę vartoseną. Giluminės struktūros idėja vėliau buvo išplėtota ir detalizuota propozicijos sampratoje.

Aišku, kad kalbos supratimo problematikai ypač reikšmingi semantinio kalbos lygmens tyrimai, apimantys tiek žodžių bei jų formų, tiek sakinių reikšmės tyrimus. Iš šios srities tyrinėtojų išskirtinas C. Fillmore (6), sukūręs savitą sakinio supratimo koncepciją. Polemizuodamas su autoriais, akcentuojančiais tik sintaksės vaidmenį sakinio supratimui, jis iškėlė ir semantinio komponento svarbą. Fillmore teigia, kad sakinio žodžiai turi tam tikrus semantinius vaidmenis arba semantinius linksnius, kurie yra pastovūs, t.y. nepriklauso nuo to, kokia sakinio dalimi eina žodis. Svarbesni iš tokių linksnių – agentas, objektas, instrumentas, recipientas ir kt. (agentas autoriaus apibūdinamas kaip gyvas veiksmo iniciatorius; pvz., Jonas atidarė duris; instrumentas – kaip negyva jėga arba objektas, kurie yra reiškinio priežastis, pvz., raktas atidarė duris ir t.t. Veiksmažodžiai skiriasi pagal tai, kiek ir kokių semantinių linksnių jie reikalauja. Fillmore teigimu, sakinio supratimą pirmiausia ir lemia semantiniai linksniai, kurie žodžiams priskiriami labai greitai, jų suvokimo metu. Pvz., sakinyje „Katė vejasi pelę“ bendrą ryšį išreiškiantis žodis „vejasi“ apima ir žinojimą, kad tai daro gyva būtybė – agentas. Sakinys „Stalas vejasi gėlę“ bus beprasmis, nes „stalas“ negali būti agentu sąvokai „vejasi“.

Ši linksnių gramatika sudarė teorinį pagrindą propozicijų sampratos plėtrai semantikoje. Daug anksčiau pradėtas vartoti filosofijoje ir logikoje, 7-jame dešimtmetyje propozicijos terminas įsigali ir lingvistikoje. Propozicija, kaip paprasto ryšio tarp dviejų sąvokų išraiška, laikoma pagrindiniu sakinio reikšmės vienetu. Kartu ji yra ir sakinio giluminės struktūros reprezentacijos forma. Taigi propoziciją sudaro dvi dalys: 1) predikatas; 2) vienas ar daugiau argumentų. Sudėtingesni sakiniai reprezentuojami kelių tarpusavy susijusių propozicijų forma; be to, vienos propozicijos gali būti įtrauktos į kitas. Paviršinė sakinio forma nėra tiesiogiai susijusi su jo propozicine struktūra: vienodo žodžių skaičiaus sakiniai gali išreikšti skirtingą propozicijų skaičių. Tokius skirtumus lemia predikatai, kurie gali apimti skirtingą argumentų kiekį.

Be šių kalbos struktūros tyrimų, psicholingvistika bandė aiškinti ir kai kuriuos lingvistinės informacijos apdorojimo klausimus, tiksliau – kurti jos apdorojimo modelius. Ankstyvosios psicholingvistikos požiūriu, priimant lingvistinę informaciją, fonologinis, sintaksinis ir semantinis lygmenys reikšiasi kaip autonomiškai ir nuoseklūs etapai. Vėliau prieita prie nuomonės, kad

Šie lygmenys sąveikauja, kad lingvistinė informacija apdorojama iš karto. Pagal W. Marslen-Wilson ir L. Tyler (13) modelį, žodžio suvokimą lemia ne tik fonologiniai požymiai, bet ir ankstesnis semantinis ir sintaksinis kontekstas. Tad supratimą realizuoja ne nuoseklios, o paraleliai vykstančios ir sąveikaujančios įvairių lygių operacijos.

Taigi apskritai galima teigti, kad posūkis nuo formalios kalbos sistemos tyrimo lingvistikoje prie žmogaus veiksmų vartojant kalbą, psicholingvistikoje išryškino žmogaus kognityvių procesų ir sugebėjimų reikšmę, skatino tirti jo kognityvų aktyvumą. Šis kognityvus aktyvumas priimant informaciją, ją apdorojant ir naudojant tapo pagrindiniu 6–7 dešimtmetyje besiformuojančios kognityviosios psichologijos tyrimo objektu. Kalbos suvokimui ir supratimui šios srities specialistai taikė bendrus jų sukurtus informacijos priėmimo ir perdirbimo modelius. Šiuose modeliuose, kaip žinoma, ypatingas vaidmuo skiriamas įvairioms atminties sistemoms ir jų tarpusavio sąveikai. Ypač didelę reikšmę kalbos psichologijai turėjo 8-ajame dešimtmetyje išskirtos semantinės ir epizodinės ilgalaikės atminties sistemos. Prielaida, kad į semantinės atminties turinį, be kitų, įeina ir kalbos žinios, buvo tikslinama kuriant mintinio leksikono funkcionavimo, bendrų žinių apie pasaulį reprezentacijos modelius. Populiariausi šiuo metu yra A. Collins ir M. Quillian bei A. Collins ir E. Loftus (žr. 4) modeliai, pagal kuriuos semantinė atmintis suprantama kaip tarpusavyje susijusių sąvokų tinklas. Modelyje kiekvieną sąvoką atitinka mazgas, o ryšius tarp jų – tam tikros specifikos ir krypties takai. Manoma, kad paprastai sąvokos yra neaktyvioje, „ramybės“, būsenoje. Tačiau suvokiant, pavyzdžiui, skaitant tam tikrą žodį, yra suaktyvinama, „pažadinama“ jo mintinė reprezentacija. Ši aktyvacija tai ir yra žodžio reikšmės išgavimas. Suaktyvinta sąvoka aktyvina ir kitas su ja susijusias sąvokas, pvz., varna → paukštis → gyvūnas ir pan.

Vėliau, gilinantis į įvairių žinių, faktų saugojimą atmintyje, buvo suformuluota hipotezė, kad semantinė atmintis – tai organizuotas propozicijų, reprezentuojančių įvairių faktus, tinklas. Todėl žmonės, prisimindami sakinius, dažniausiai negali tiksliai pažodžiui atgaminti jų paviršinės struktūros, bet gali parafrazuoti, t.y. tą pačią informaciją išreikšti kitais būdais. Taigi, kaip teigia D. Norman ir D. Rumelhart (15), „propozicinė reprezentacija gerai tinka nuolatiniam reikšmės saugojimui ir reiškinių, kuriuos asmuo patiria, interpretacijai“.

Domėjimasis kalba kognityviosios psichologijos kontekste skatino tyrinėtojus imtis sudėtingesnės nei žodis ar sakinys lingvistinės informacijos apdorojimo analizės. Todėl 8-ajame dešimtmetyje eksperimentams pradėti vartoti nesudėtingi, kelių sakinių tekstai, dažnai vadinami epizodais, paragrafais, prozos ištraukomis. Pirmiausia jie vartoti aiškinantis arba tikrinant bendrą informacijos perdirbimo modelių, tiksliau, jų struktūrinių dalių funkcionavimą, atskirų modelio blokų funkcijas ir galimybes. Kaip minėjome, visuose kognityviuose modeliuose skiriami sensorinės, trumpalaikės, arba veiklios, ir ilgalaikės (semantinės ir epizodinės) atminties blokai, savo sąveika laiduojantys kalbinės informacijos srauto apdorojimą. Manoma, kad šis informacijos srautas apdorojamas cikliška. Tai reiškia, kad operacijos, susijusios su sakinio reikšmės išgavimu iš kalbinių simbolių, vyksta veiklijoje atmintyje, kurią kognityvioji psichologija sieja su sąmonės, dėmesio lauku. Taip apdorota sakinio reprezentacija „perkeliama“ į ilgalaikę epizodinę atmintį, kur ji sujungiama su jau esančia informacija. Kadangi trumpalaikės atminties apimtis ribota, tai jos „buferyje“ tiksliai saugomi maždaug dviejų sakinių ar frazių žodžiai. Tai įgalina susieti vienas po kito einančius sakinius ir koreguoti neteisingas interpretacijas, jei tai išryškėja po vėliau apdoroto sakinio (7). Šia lingvistinės informacijos apdorojimo samprata remiasi ir individualių skaitymo ypatumų tyrimai, kur greitesnis skaitymas aiškinamas didesnėmis trumpalaikės atminties galimybėmis.

Analogiškai tiriama epizodinės ir semantinės atminties sąveika. Tai viena iš svarbiausių kognityviosios psichologijos problemų, kurią galima formuluoti ir taip: asmens turimos įvairios žinios lemia prasmingos informacijos atsiminimą. Šios problemos empirinis tyrimas daugiausia grindžiamas įvairia kalbine medžiaga. Psichologinėje literatūroje dažnai minimi J. Bransford ir J. Franks darbai (žr. 4) parodė integruojantį semantinės atminties pobūdį. Autoriai nustatė, kad atskirais sakiniais pateiktos giminingos idėjos yra suliejamos į vienišą semantinę idėją.

Taip buvo rasta „reikšmės atmintis“, kuri grindžiama semantine susijusios medžiagos integracija.

Taigi net iš nedaugelio čia apžvelgtų darbų matyti, kad iki 8-ojo dešimtmečio, kai aiškiau iškilo teksto supratimo problema, psicholingvistikos ir kognityviosios psichologijos tyrimais jau buvo sukurta nemažai teorinių koncepcijų,

sukaupta empirinių duomenų apie kalbos ir jos struktūrinių vienetų supratimą, jų reikšmės reprezentavimą ir atsiminimą.

2. Teksto supratimo problema

Iš psicholingvistinių, o ypač kognityviosios psichologijos atliktų kalbos tyrimų vis aiškėjo, kad izoliuotų sakinių pagrindu negali būti nagrinėjamos visos psichologinės žmogaus kalbos vartojimo problemos. Kadangi kalba ir kalbėjimas atlieka komunikacijos funkciją, tai adresato intencijoms, jo mintims išreikšti dažniausiai nepakanka vieno sakinio. Kartu kiekvieno konkretaus sakinio reikšmė tampa priklausoma nuo kitų prieš arba po jo einančių sakinių reikšmės (27). Taigi psichologijoje formavosi požiūris, kad „tekstas, o ne sakinyš, yra realus kalbinio bendravimo vienetas, tekstu realizuojamas sakinio sumanymas, vyksta kalbos ir mąstymo sąveika“ (30). Tačiau šis pasakymas dar neatskleidžia teksto, kaip objektyviai egzistuojančio reiškinių, esmės. Ne mažiau sudėtinga psichologijoje supratimo sąvoka. Todėl būtina platesnė šių dalykų analizė.

2.1. Teksto supratimo konceptualizacija

Tad kas yra tekstas? Išsamiai atsakyti į šį klausimą sunku, tačiau kai kuriuos jo ypatumus galima apžvelgti.

Žodis „tekstas“ kilęs iš lotynų kalbos žodžio „textum“, reiškiančio sujungimą, ryšį. Artimas savo reikšme, o tam tikrais atvejais sinonimiškai vartojamas „diskursas“, reiškia „sudarytas pagal tam tikrą sistemą, išplėstas minties apie kurį nors dalyką išreiškimas“ (21). Iš šių žodžių reikšmės aiškinimų matyti, kad viena esminių teksto ypatybių yra rišlumas. Ši ypatybė skiria tekstą nuo atsitiktinai surinktų sakinių grupės. Kitais žodžiais tariant, tai vidiniai loginiai ir semantiniai ryšiai tarp sakinių, kurių dėka ir egzistuoja tekstas kaip tam tikras „daiktas“, kalbinis „geštaltas“. Šis objektyviai egzistuojantis ir nuo autoriaus jau neapreikšiantis „daiktas“ yra daugiariopos informacijos nešėjas. Visų pirma tekstas – albinėmis priemonėmis pažymi tam tikrus pasaulio (realaus, galimo, įsivaizduojamo ir t.t.) objektus ir santykius „kalbinės semantikos priemonėmis tekste koduojamos žinios apie už teksto esančią tikrovę“ (28). Kadangi kiekvienas tekstas yra žmogaus (arba grupės), priklausančio tam tikrai kultūrai ir laikui, kūrinys, tai jame yra ir to laiko visuomeninės sąmonės atspindžių. Kaip tik dėl to tekstai laikomi žmonijos kultūros produktu ir

kultūros tyrimo priemone (25). Be to, tekste autorius dažnai sąmoningai ar nesąmoningai išreiškia ir savo individualų požiūrį, vertinimus, supratimą, todėl bent jau kai kurie tekstai yra informacijos apie jų autorių šaltiniai.

Objektyviai teksto, kaip ir sakinio, reikšmė gali būti išreikšta propozicijomis, papildomai fiksuojant dar ir ryšius tarp propozicijų. Tokia propozicinė analizė apibūdina eksplicitiškai išreikštos informacijos semantinę struktūrą. Amerikos psichologai ir psicholingvistai dažnai nurodo, jog remiasi specialiomis teksto analizės sistemomis, įgalinančiomis konkretų tekstą pateikti kaip semantinį ir loginį tinklą. Užsienio autorių darbuose neretai minimi specialūs teksto propozicinės analizės vadovėliai, padedantys tyrinėtojiui nustatyti tikslią teksto pozicinę struktūrą. Kai kurių tyrinėtojų nuomone, argumentų, įeinančių į atskiras propozicijas, pasikartojimas kaip tik ir laidavo teksto rišlumą.

Tekstai gali būti analizuojami, aprašomi ir kitais aspektais, atsižvelgiant ne tik į formalius, bet ir į turinio ypatumus. Iš dalies tai daro net ir propozicinio traktavimo šalininkai, teigdami, kad propozicinė teksto struktūra yra hierarchiškai organizuota ir kad atskiros propozicijos yra nevienodai susijusios vienoje ar kitoje temoje. Bandoma kurti objektyvius metodus propozicijų reikšmingumui temos atžvilgiu įvertinti (22).

Galima tekstą aprašyti ir kaip loginį kauzalinį tinklą, kuris parodo, kaip teksto turinį sudarantys įvykiai siejasi priežasties-pasekmės ryšiais (23). Šių autorių požiūriu, kaip tik tai garantuoja teksto rišlumą ir nuoseklumą.

Tam tikra objektyvi tekstų charakteristika yra ir jų klasifikacija į aprašomuosius, pasakojamuosius, aiškinamuosius, įtikinėjimo (8). Yra ir kitokių klasifikacijų, bet jų neaptarinėsime. Čia norėjome tik parodyti, kad kalbinis tekstas – tai minčių, jausmų ir kitokios informacijos, sutvarkytos kalbos priemonėmis, pateikimas. Tai objektyviai egzistuojantis reiškinys, kurio struktūra, ypatumai gali būti nusakomi ir analizuojami objektyviai ir labai įvairiais aspektais.

Psichologijai svarbu, kaip šį sudėtingą, objektyviai egzistuojantį reiškinį suvokia ir supranta subjektas, t.y. kaip jis eksplicitiškai išreikštą informaciją paverčia savo psichikos turiniu, žinių struktūra. Koks tas jo konstruojamas turinys? Čia ir prieinam prie labai sudėtingo, mažai psichologijoje tyrinėto klausimo, tiksliau – grupės klausimų, iš kurių ne visi pakankamai aiškiai suformuluoti.

Pirmiausia pati supratimo sąvoka, nors visų vartojama ir buitinėje kalboje, nėra labai tiksliai apibrėžta ir aiški. Buitinėje kalboje žmonės ja žymi subjektyvius fenomenus, būsenas, kurios paprastai yra normalios sėkmingos veiklos bei bendravimo sąlyga ir rezultatas. Priešinga – nesupratimo – būseną subjektyviai reflektuojama kaip diskomforto išgyvenimas, kurio stengiamasi išvengti. Todėl, galėdami laisvai rinktis, daugelis atsisako to, ko jaučia negalį suprasti, pvz., poezijos, filosofinio esė ir t.t. Kasdieninėje veikloje „supratimo – nesupratimo“ sąvokos vartojamos ir kitų žmonių veiklos rezultatams vertinti, pvz., mokinio ar studento atsakinėjimui. Taigi vertintojas turi kažkokius intuityvius normatyvus, pagal kuriuos nustato, ar žmogus suprato, ar nesuprato. Ne visada vertintojas ir vertinamasis sutaria šiuo klausimu – tai, kas vienam subjektyviai atrodo suprasta, kito vertinama kaip nesupratimas, kartais paviršutiniškas arba neadekvatus supratimas.

Mokslinėje psichologijoje supratimo sąvoka taip pat stokoja aiškumo. Apibendrinant aiškinimus, pateikiamus psichologijos terminų žodynuose ir vadovėliuose, galima teigti, jog supratimas – tai: 1) subjektyvus kognityvios veiklos ir socialinės komunikacijos fenomenas; 2) situacijos arba veiksmo reikšmės pagava; 3) reiškinų tarpusavio ryšių, jų sąveikos pagava, aiškus vidinio sąryšio jautimas (išgyvenimas).

Aišku, kad tokio apibūdinimo nepakanka teksto supratimo psichologinei analizei. Mūsų nuomone, šią sampratą gali papildyti kai kurios įvairių autorių suformuluotos teorinės prielaidos vienu ar kitu teksto supratimo klausimu.

Pirmiausia teksto supratimas iš esmės skiriasi nuo vizualiai pateiktos probleminės situacijos supratimo, kuris, anot geštaltistų, dažnai įvyksta staiga, kaip insaitas, arba įžvalga. Teksto supratimas – ne momentinis reiškinys, o tam tikrą laiką vykstantis procesas. Jis vyksta nuosekliai („on line“) apdorojant tekstą sudarančius elementus, t.y. skaitant arba klausant. Šitai pat vyksta vidinė teksto reprezentacija, kuri yra jau ne akustinio ar vizualinio pavidalo, o semantinė reikšmės vienetų struktūra. Kitais žodžiais tariant, skaitant arba klausant ir vyksta reikšmės išgavimas iš nuosekliai suvokiamų žodžių, kartu jungiant šias reikšmes į didesnius frazių, sakinių, pastraipų reikšmės vienetus. Kadangi, kaip buvo minėta, teksto semantinę struktūrą sudaro propozicijų tinklas, tai jo vidinė reprezentacija, bent jau teoriškai, turėtų būti analogiška. Tuo, kaip matysime, ir yra grindžiami kai kurie teksto supratimo modeliai.

Antra, kadangi teksto autorius kalbinėmis priemonėmis įvardija tam tikrus realaus, galimo ar įsivaizduojamo pasaulio objektus ir santykius, tai skaitytojas, suprassdamas tekstą, turi susidaryti jų „mintinį modelį“ (2, 9) arba „situacijos modelį“ (3). Jeigu to padaryti nepavyksta, tekstas subjektyviai vertinamas kaip nesuprantamas. Šį faktą gerai iliustruoja populiarus, tačiau dažnai kitais tikslais minimas J. Bransford ir M. Johnson 1972 m. atliktas eksperimentas (žr. 17). Juo buvo parodyta, kad kalbos mokėjimas, žodžių reikšmių žinojimas dar negarantuoja lingvistiškai teisingai sudaryto teksto supratimo. Nors autoriai savo tyrimais norėjo parodyti konteksto vaidmenį supratimui, tačiau patį teksto suprantamumo ar nesuprantamumo reiškinį galima sieti su galėjimu arba negalėjimu susidaryti mintinį situacijos modelį. Įdomu ir tai, kad su mintinio modelio vientisumu bandoma sieti ir teksto rišlumo pagavą. Tiksliau, P. Johnson-Leard (9) kelia hipotezę, kad ne propozicijų elementų pasikartojimas, o skaitančiojo konstruojamas mintinis modelis yra svarbiausias veiksnys, lemiantis subjektyvų teksto rišlumo išpūdį.

Trečia, kad, remiantis teksto medžiaga, būtų sukurtas mininis modelis, suvokėjas turi turėti ne tik lingvistinių, bet ir daug kitokių žinių, kurios dažnai egzistuoja implicitiškai, pačiam suvokėjui jų neįsisąmoninant. Tai ir bendros žinios apie pasaulį, ir specialios žinios apie aprašomą situaciją, kartais žinios apie autorių, sakymo situaciją ir kt. A. Graesser (8), sistemindamas teksto supratimui reikalingas žinias, skiria tokias jų klases: 1) lingvistines; 2) retorines; 3) kauzalines; 4) intencionalias; 5) erdvines; 6) žinias apie vaidmenis, asmenis, objektus. Dabar kognityviojoje psichologijoje populiaru nuomonė, kad žinios saugomos kaip tam tikros schemos. „Schema – tai nekalbinė, atminty saugoma žinių struktūra, kuria reprezentuojami patyrimo pagrindu susidarę tipiškai tam tikros realybės srities ryšiai. Schema apima sąvokas apie daiktus, būsenas, įvykius ir veiksmus.“ (11). „Schemos – tai natūralūs žinių, kurias turi žmogus, paketai“ (8). Psichologinėje literatūroje saugomų žinių struktūroms žymėti greta schemos sąvokos beveik sinonimiškai kartais vartojamos scenarijais, rėmų, modelių sąvokos. Kadangi šios žinios kiekvieno asmens yra skirtingos, tai skirtingas yra ir to paties teksto supratimas.

Ketvirta, teksto vidinės reprezentacijos kūrimas atitinka tik vieną – pažodinį – supratimo lygį. Tačiau psichologinėje literatūroje kalbama apie kelis supratimo lygius (16) arba nevienodą supratimo gylį (1, 29). V. Smith (žr. 16) skiria 4 teksto supratimo lygius: 1) pažodinį, arba tiesioginį; 2) interpretacinį;

3) kritinį; 4) kūrybinį. Pats paprasčiausias – pažodinis – lygis apibūdinamas kaip sugebėjimas atpažinti ir suprasti tiesiogiai teigiamas autoriaus idėjas. Interpretacinis lygis – tai sugebėjimas išgauti ne tik tiesiogiai teigiamas, bet ir numanomas reikšmes. Kritiniam lygiui, anot V. Smith, reikia asmeninių sprendimų ir vertinimų, skaitantysis šiuo atveju formuluoja apibendrinimus, išvadas. Aukščiausias – kūrybinis – lygis susijęs su naujų minčių, idėjų, išvalgų kūrimu.

Panašiai, tik ne taip griežtai supratimo lygius skiria A. Lurija (29). „Meno kūrinį galima perskaityti paviršutiniškai, išskiriant iš jo tik žodžius, frazes arba pasakojimą apie tam tikrą išorinį įvykį; galima išskirti paslėptą potekstę ir suprasti, kokia vidinė prasmė slypi už dėstomų įvykių; pagaliau galima perskaityti dar giliau analizuojant, išskiriant ne tik potekstę ar bendrą prasmę, bet analizuojant vieno ar kito asmens veiksmų motyvus... arba net motyvus, paskatinius autorių parašyti kūrinį”.

M. Baumann (1), kalbėdamas apie įvairų teksto supratimo gylį, aptaria, kokiomis kryptimis gali būti gilinamas teksto supratimas. Autorius taip pat mini savo empirinį patarlių supratimo tyrimą, kuriuo buvo nustatyti trys nuotiriamųjų amžiaus priklausantys supratimo lygiai. Dabar nenagrinėsime šių lygių skyrimo kriterijų bei jų apibūdinimo tikslumo. Šiais pavyzdžiais norėta tik atkreipti dėmesį į pačių supratimo lygių idėją ir į tai, kad gilesnis supratimas remiasi supratimu to, kas ir apie ką yra teigiama koku nors teksto vienetu. Tik supratęs, kas sakoma, galima galvoti, kodėl tai sakoma, ką autorius turėjo galvoje tai sakydamas, ar teisingas toks teigimas ir pan. Ligi šiol psichologijoje daugiausia bandyta empiriškai tirti tik tiesioginį supratimo lygį. Šis supratimo lygis turimas galvoje ir kuriant bendrus teksto supratimo modelius.

2.2. Teksto supratimo modeliai

Kadangi teksto supratimas vyksta nuosekliai apdorojant jo sudedamuosius elementus, tai kuriami modeliai dažnai apima skaitymą ir supratimą arba skaitomo teksto supratimą. Vienas tokių – M. Just ir P. Carpenter (10) modelis. Registruodami akių judesius skaitant ir analizuodami fiksacijų pasiskirstymą bei trukmę, autoriai teigia, kad kiekvienas teksto žodis yra apdorojamas tiesiogiai, jį fiksuojant. Žvilgsnio fiksacijos trukmė esanti akies ir psichinio aktyvumo indikatorius ir išreiškianti tokias operacijas, kaip žodžio įkodavimas, mintinio leksikono suaktyvinimas, semantinių linksnių priskyrimas, **sakinio**

informacijos susiejimas su anksčiau gauta informacija ir pan. Ilgiau trunkančios žvilgsnio fiksacijos, autorių teigimu, rodo ilgiau trunkantį informacijos apdorojimą, kurį lemia retai vartojamas žodis arba jo svarba tekste. Ilgos fiksacijos sakinio gale atspindinčios informacijos integravimo procesus.

Nesunku pastebėti, kad savo esme tai lingvistinis skaitymo modelis. Nors autoriai dažnai operuoja supratimo sąvoka, tačiau neanalizuoja nei šio reiškimo struktūros, nei vyksmo.

Autorių hipotezė, kad nevienoda fiksacijų trukmė atspindi nevienodo sudėtingumo operacijas, vykstančias skaitant, yra visai tikėtina, tačiau nepakankamai argumentuojamas teiginys, kad per kiekvieną fiksaciją vyksta minėtos lingvistinio apdorojimo operacijos. Be to, tekstui suprasti nepakanka tik lingvistinių žinių, tad tik jomis besiremiantis modelis turi gana ribotas taikymo galimybes.

Vienas išsamiausių šiuo metu, be abejo, yra T. van Dijk ir W. Kintsch teksto supratimo modelis (3). Jį autoriai vadina strateginiu, kadangi teigia, kad asmens aktyvumas reiškiasi tam tikrų strategijų arba dažnai automatiškų, neįsisąmonintų būdų taikymu konstruojant vidinę semantinę teksto reprezentaciją. Autorių atraminis taškas – teksto bazė, kuri suprantama kaip propozicijų, kurių referentai yra įvairūs galimo pasaulio faktai, visuma. Šios propozicijos gali būti išreikštos labai įvairiais sakiniais. Skaitytojo uždavinys – sukonstruoti propozicijas (kito žmogaus įkodavimą apie faktus) ir iš jų – faktus. Ši teksto bazės reprezentacija aprašoma kaip mikro- ir makrostruktūra, sudaryta savo ruožtu iš mikro- ir makropozicijų. Procesai, atsakingi už jų konstravimą, irgi atitinkamai vadinami mikro- ir makroprocesais. Kadangi mikropozicija reiškia frazės ar sakinio semantinę reprezentaciją, tai visą tekstą galima traktuoti kaip hierarchiškai organizuotą tarpusavy susijusių mikropozicijų tinklą. Kartu, autorių teigimu, beveik automatiškai kuriama ir teksto makrostruktūra, garantuojanti jo visų dalių susiejimą – globalinę koherenciją.

Tai aukštesnės eilės semantinė struktūra, tarsi santrauka arba reziumė. Ją sudaro makropropozicijos, kurios konstruojamos mikropropozicijų pagrindu, taikant tam tikras taisykles arba makrostrategijas. Šios daugiau ar mažiau apibendrintos, iš propozicijų sudarytos mintinės struktūros taip pat yra organizuotos hierarchiškai, t.y. svarbiausios propozicijos, pvz., teminės, sudaro aukščiausias hierarchijos pakopas. Pagal šį modelį, nuo propozicijų vietos hie-

rarchinėje struktūroje priklauso jų aktualizavimas atgaminant tekstą po tam tikro laiko: geriausiai atgaminamos aukščiausių pakopų propozicijos.

Apibendrinant galima pasakyti, kad šis modelis, numatantis paraleliai vykstantį mikro- ir makrostruktūrų konstravimą, individo, taikančio įvairias strategijas, aktyvumą, tikslų, vertybių, žinių poveikį supratimo savitumui, turi gana plačias taikymo galimybes. Tačiau visų teksto supratimo aspektų jis neapima. Autorių T. van Dijk ir W. Kintsch pagrindinis tikslas buvo paaiškinti, kaip kuriama vidinė semantinė eksplicitiškai išreikštos informacijos reprezentacija. Todėl jie nenagrinėjo interpretacinio supratimo lygio, supratimo „už“ arba „tarp“ eilučių. Šiems klausimams analizuoti reikalinga kita paradigma.

2.3. Išvada kaip kognityvi operacija ir teksto apdorojimo rezultatas

Paradigma, kuri gali būti taikoma tiriant kitus supratimo lygius, yra išvados (Inferences), daromos skaitant arba klausant. Išvados sąvoka čia vartojama dviem prasmėmis: 1) tai kognityvi operacija, kuria tam tikrame kontekste nauja semantinė informacija generuojama iš esančios eksplicitinės informacijos; 2) rezultatas, gaunamas atlikus šią operaciją. Šiuo metu turbūt visi supratimo klausimus svarstantys autoriai sutaria, kad išvados vaidina lemiamą reikšmę tekstui suprasti, yra supratimo pagrindas (3, 8, 11, 19). Yra nuomonių, kad apskritai žmogaus daromos išvados – pagrindinis kognityvių mokslų objektas. Tačiau, pabrėždami išvadų svarbą, tyrinėtojai kartu nurodo, kad mūsų žinios apie tai kol kas yra neadekvačios ir gana menkos. Kol nėra išsamios teorijos apie išvadų darymą suprantant tekstą, bandoma bent aprašyti jų rūšis ir funkcijas, klasifikuoti jas pagal įvairius kriterijus. Vienas svarbesnių išvadų klasifikacijos kriterijų yra išvadamis generuojamas semantinis vienetas. Remdamiesi juo, J. Frederiksen ir kt. (žr. 19) skiria tokias 4 išvadų rūšis: 1) pirmos stadijos; 2) susiejiančias; 3) struktūrines; 4) ekstensyvias.

Pirmos stadijos išvados (jas toliau vadinsime pirminėmis) reikalingos tam, kad ką tik perskaityto sakinio interpretacija būtų kuo aiškesnė. Jų rezultatas yra propozicija, kuri pagal T. van Dijk ir W. Kintsch modelį gali būti įtraukta į teksto bazės vidinę reprezentaciją. Šias išvadas kiti autoriai (8) vadina propozicinėmis, tuo pabrėždami jų skirtumą nuo pragmatinių. Nors ir vienos, ir kitos gali būti išvedamos iš izoliuotų sakinių, tačiau propozicinės išvados išvedamos tiesiogiai iš eksplicitiškai nustatomų propozicijų semantinio turinio, todėl yra tikros ir teisingos. Gi pragmatinės išvados daromos remiantis įvairių

žinių šaltiniais, todėl yra ne būtina tikros, o tik tikėtinos. Propozicines išvadas lemia įvairūs lingvistiniai požymiai, pvz., lyginamieji žodžiai „aukštesnis“, „jaunesnis“, „protingesnis“ ir pan., predikatų požymiai ir t.t.

Susiejančios išvados sujungia naują propoziciją su ankstesnėmis, tuo garantuodamos teksto rišlumą. Šios išvados tarsi užpildo paviršinės teksto struktūros plyšius. Jas taip pat mini T. van Dijk ir W. Kintsch, analizuodami lokalinės ir globalinės koherencijos strategijas (3).

Struktūrinės išvados reikalingos teminei teksto organizacijai. Jos suskaido tekstą į temiškai homogeniškas dalis.

Ekstensyvių išvadų funkcijas autoriai supranta ne tik kaip susiejimą skaitomo su ankstesnėmis žiniomis, bet ir su spontaniškomis idėjomis ir asociacijomis. Tokio tipo išvadas kiti autoriai vadina detalizuojančiomis (3, 11). Manoma, kad jos sudaro kūrybiško skaitymo pagrindą, įgalina geriau suvokti tekstą. Tačiau šios išvados kol kas mažiausiai tyrinėtos.

A. Graesser, (8) kurdamas teksto konceptualios reprezentacijos modelį, remiasi ne tik eksplacitine informacija, bet inkorporuoja ir visas suprantant generuojamas išvadas. Teksto reprezentaciją autorius aiškina schema, kurioje yra 6 kategorijų mazgai, būtent: fizinė būseną, fizinis įvykis, vidinė būseną, vidinis įvykis, tikslas, stilius. Šie mazgai yra susiejami lankais, kurių kiekvienas priklauso vienai iš šių 5 kategorijų: priežastis, iniciatyvos rodymas, pasekmė, būdas, ypatybė. Teiginiai, kurie yra išvesti arba eksplacitiškai išreikšti, priskiriami minėtų kategorijų mazgams ir struktūriškai susiejami atitinkamai pavadintu tam tikros krypties lanku. Autorius mano, kad tokia konceptuali grafinė struktūra tinka labai įvairiems tekstams ir yra artima tikrai kognityviai teksto reprezentacijai. Konkrečiai empiriškai šią savo idėją A. Graesser realizuoja tokiu būdu: tiriamajam perskaičius nedidelės apimties tekstą, pateikiama daug įvairių kiekvienam teiginiui skirtų klausimų, prasidedančių žodžiais „kodėl“, „kaip“, „kur“, „kada“, „kiek“ ir t.t., atsakymai į kuriuos traktuojami kaip išvados. Jos ir eksplacitiniai teiginiai skaidomi į teiginių mazgus, kurie priskiriami minėtoms kategorijoms ir susiejami atitinkamai pavadintais lankais.

Šitaip sudarydamas įvairių tekstų konceptualias grafines struktūras, A. Graesser analizuoja įvairių kategorijų ir ryšių pasiskirstymą jose, lygina pasakojamuosius ir aiškinamuosius tekstus, aptaria jų skirtumus.

[domu pažymėti, kad klausimų/atsakymų metodą šis autorius taiko ir tir-
damas supratimo dinamiką, jo laipsnišką kitimą ir formavimąsi, kuris vyksta
nuosekliai apdorojant tekstą („on line“).

Apžvelgti modeliai rodo, kokie teksto supratimo klausimai yra aktualiausi
dabartinei psichologijai, kokiomis sąvokomis apmąstomas šis sudėtingas ir
paslaptingas reiškinys.

3. Metodologiniai ir metodiniai teksto supratimo tyrimo klausimai

Tiek konkreti tyrimų problematika, tiek empirinių tyrimo metodų pasirin-
kimas priklauso ne tik nuo teorinių tam tikro mokslo modelių, bet ir nuo
bendresnių konkretaus laikotarpio metodologinių orientacijų, vyraujančių fi-
losofinių nuostatų. Šio amžiaus viduryje psichologijos tyrimus labai veikė lo-
ginio pozityvizmo diktuojama mokslo samprata, apodiktinių žinių ir tikslių
objektyvių metodų reikalavimas. Psichologija dažniausiai tyrė veiksmus, pro-
cesus, kuriuos galima objektyviai užfiksuoti, išmatuoti ir taip išreikšti kokybiš-
kai. Kritikuodama tokią padėtį, M. Marody rašo: „Niekas nesidomėjo tuo, **ką**
žmonės mąsto, **ką** suvokia, **ką** daro, **ko** mukosi. Psichologui buvo svarbu tik
mąstymo, suvokimo, mokymosi procesus valdantys dėsniai” (12).

Postpozityvistiniam laikotarpiui būdingas naujas požiūris į mokslą bei jo
metodologiją. Pažymėtina, kad iš naujo į mokslinę vartoseną grįžta „žmogaus
mokslų” („human sciences”) terminas. Dar W. Dilthey deklaruotas šių moks-
lų specifiškumas ir gamtos mokslų metodologijos netinkamumas jiems dabar
iš naujo apmąstomas. Žmogaus mokslai, tarp kurių, aišku, yra ir psichologija,
tiria gana įvairius žmogaus fenomenus.

Vienas šių fenomenų ypatumų tas, kad jie susiję su reikšmėmis arba pras-
mėmis, kurių negalima tiesiogiai perceptiškai stebėti. Tyrinėjant žmogaus fe-
nomenus netiesiogiai, daugumos autorių nuomone, adekvačiausiai gali būti
naudojami lingvistiniai duomenys (18).

J. Kockelmans (žr. 18) skiria tris žmogaus mokslų tyrimo galimybes: empi-
rinę, aprašomąją (arba fenomenologinę) ir hermeneutinę (arba interpretaci-
nę). Kiekviena jų disponuoja savais metodais ir procedūromis. Autorius,
aptaręs geriausiai žinomą empirinį traktavimą, parodo, kad žmogaus srities
empirinis mokslas yra galimas, tačiau dėl jam būtinos abstrakcijos svarbi dalis
žmogaus fenomeno reikšmių lieka už tyrinėjimo ribų. Formalizacija nuskurdi-
na žmogaus patirties, kurią reikėtų aiškinti, turinį. Šiuos praradimus gali

kompensuoti fenomenologinis ir hermeneutinis traktavimai. Fenomenologinis traktavimas pagrindinį dėmesį kreipia į patyrimo struktūras organizuojančius principus, kurie suteikia formą ir prasmę pasaulio reiškiniams, į tos prasmės analizę. Kai kurie autoriai (Giorgi, Fischer žr. 5) vartoja empirinės-fenomenologinės psichologijos terminą, motyvuodami tuo, kad jie remiasi specialiai renkamais faktiniais duomenimis, kurie tyrinėjami ir aiškinami.

Šios paradigmos šalininkai taip pat kaip ir griežto empirinio tyrimo gynėjai siekia duomenų „viešumo“, jų verifikavimo, pakartojamumo. Tačiau skirtingai nuo tradicinio kiekybinio jų traktavimo, statistinės duomenų analizės, griežtos hipotezių tikrinimo procedūros, jie taiko kokybinį tyrimą, t.y. išgyvenimų (potyrių) prasmės analizę ir aiškinimą.

Hermeneutinis traktavimas psichologijoje dažnai taip pat siejamas su fenomenologiniais tyrimais. Kadangi žmogus savo potyrius, išgyvenimus išreiškia kalbėjimo, rašymo meno produktais, tai juos galima traktuoti kaip tekstus, kuriuos reikia interpretuoti. Kaip nurodo R. von Eckartsberg (5), interpretuojant kuriama tarsi nauja istorija apie jau pateiktąją, atliekama kauzalinė atribucija – priskiriami motyvai ir priežastys ten pasakojamiems veiksams. Ši kauzalinė atribucija išreiškia pačių interpretatorių preferencijas, žmogaus prigimties supratimą.

Šios bendros metodologinės nuostatos atveria kur kas daugiau galimybių tirti teksto supratimą. Psichologijoje turėtų atsirasti gilesnio supratimo lygio tyrimų. Tam turėtų būti naudojami kokybinės duomenų analizės būdai. Psichologijos praktikoje, imant interviu iš kliento, bandoma kartu aiškintis ir tikslinti atsakymų prasmę (14). Šį principą reikėtų bandyti pritaikyti ir moksliniams tyrimams. Ne atgaminimas, sutampantis su tekstu, turėtų būti supratimo rodiklis, o parafravimas, išvados, suprastos minties detalizavimas, išplėtojimas ir pan.

Atsižvelgiant į aprašytąją situaciją – problemos ir tyrimo metodų charakteristiką – buvo sumanyta atlikti žvalgomąjį pobūdžio tyrimą, kuriuo norėta: 1) nustatyti, ar yra, o jeigu taip, tai kuo reikšiasi įvairaus amžiaus moksleivių teksto supratimo skirtumai; 2) tam pabandyti sukurti metodiką, pritaikant kai kurias fenomenologinio metodo procedūras.

4. Įvairaus amžiaus moksleivių teksto supratimo ypatumai

Metodika

Tyrime dalyvavo dvi moksleivių grupės : 15 jaunesniųjų (VI klasės) ir 30 vyresniųjų (X–XI klasės). Individualiai kiekvieną moksleivį tyrė psichologijos specialybės studentės D. Grigaitė ir J. Almonaitienė.

Tyrimui buvo parinktas natūralus tekstas – autentiška stebuklinė lietuvių liaudies pasaka „Kumelės kaukolė“ (20). Pasaką sumanyta imti todėl, kad 1) su šio žanro tekstais vaikai susipažįsta anksčiausiai ir jau iki mokyklinių metų savaime mokosi juos suprasti; 2) pasakoje, kaip ir nutapytam paveiksle, yra dviguba realybė. „Mes priversti atsižvelgti į dvigubą realybę. Paveikslas pats savaime – fizinis objektas, ir mūsų akys suvokia jį plokščią kabantį ant sienos, tačiau, pažvelgę į paveikslą, mes matom taip pat kitus daiktus – žmones, laivus, pastatus, esnčius erdvėje“ (26). Stebuklinės pasakos pasižymi tam tikrais joms būdingais kompozicijos ypatumais: tris kartus kartojamais veiksmis, personažų tipais, stebuklingais objektais ir įvykiais, draudimais ir kt. Tad pateikiant tokį tekstą tiriamiesiems, galima stebėti, kaip šios skirtingos struktūros arba realybės yra suprantamos, kaip jos veikia tiriamųjų daromas išvadas.

Ši pasaka buvo suskirstyta į 11 dalių – santykinai atskirų epizodų, kurie nuosekliai buvo pateikiami tiriamajam (žr. priedą). Tiriamasis turėjo laisvai, jam įprastu tempu perskaityti pateiktą epizodą ir atlikti šias užduotis: 1) pavadinti perskaitytą epizodą; 2) atsakyti į klausimą „kodėl?“ apie pagrindinį epizodo įvykį ar herojaus poelgį;

3) numatyti (atspėti), kas bus toliau pasakojama. Šitaip perskaičius visą tekstą, buvo duodamas dar vienas klausimas: „Kokia pagrindinė pasakos mintis?“. Tiriemieji buvo skatinami atsakinėti į klausimus ne vienu sakiniu, o laisvai pasakojant išsakyti savo mintis. Visi atsakymai buvo tiksliai registruojami. Po to visi tiriamųjų atsakymai, samprotavimai buvo analizuojami, bandant įvairios paviršinės struktūros verbalinėje medžiagoje išskirti gilumines idėjas ir sugrupuoti jas pagal panašumą. Pvz., buvome tos nuomonės, kad į klausimą „Kodėl tėvas siuntė sūnus pasaulin“ atsakoma panašiai, kai sugretinome šiuos du atsakymus:

1. Tėvas nori pasižiūrėti, kuris iš jų guviausias, greičiausias, kuris sugebėtų valdyti karalystę. Nori pamatyti, ko iš tikrųjų tie sūnus verti.

Dabar visi gyveno jo karalystėje, nieko daryti jiems nereikėjo. O tėvas nori, kad karalystė patektų į geras rankas.

2. Žmogus pasaulyje sužino, koks jis pats yra, jis subręsta, gali patikrinti save. O karalius nori pasižiūrėti, kuris sūnus yra vertas, geriausiai tinkantis valdyti karalystę.

Abiejų tiriamųjų atsakymų giluminė mintis – tėvas nori išsirinkti tinkamiausią paveldėtoją.

Panašiai buvo apdorojami ir epizodų pavadinimai bei spėjimai, kas bus toliau pasakojama. Tad, pavyzdžiui, pirmojo epizodo pavadinimas „Karalius ir jo sūnūs“, „Tėvas ir trys jo sūnūs“, „Trys broliai“ – visi jie priskirti vienai grupei; pavadinimai: „Karaliaus įsakymas“, „Tėvo prašymas“, „Karaliaus noras“, „Paskutinis noras“ – kitai grupei ir pan.

Šitai sutvarkyta tyrimo medžiaga buvo analizuojama kokybiškai.

Rezultatų analizė

1. Epizodų pavadinimai. Šia užduotimi norėta nustatyti, kaip tiriamieji supranta pagrindinę epizodo mintį, kokią makropropoziciją suformuoja. Palyginus jaunesniųjų ir vyresniųjų moksleivių sugalvotus epizodų pavadinimus, galima konstatuoti, kad jie yra panašūs, daugelis jų net vienodi. Kartais skiriasi tik paviršinė struktūra, kuri vyresniųjų moksleivių sugalvotuose pavadinimuose yra labiau apibendrinta.

Ryškesni skirtumai lyginant šiuos duomenis pastebėti paskutinių epizodų pavadinimuose. Čia apie 23 % vyresniųjų moksleivių sugalvoja vertinančius pavadinimus, pvz.: „Išdidus atsakymas“, „Laiminga pabaiga“, arba jais išreiškia savo išvadą: „Ką uždirbo, to nepadėmė“, „Atpildas tėvui“, „Ne tas laimingas, kuris turtingas“, „Dirbdamas susikuri pats sau karalystę“.

2. Spėjimai, arba būsimų įvykių numatymai. Šios užduoties atlikimas turėjo parodyti, kiek tiriamiesiems žinoma stebuklinių pasakų schema, jų „žaidimo taisyklės“.

Kaip ir pavadinant perskaitytus epizodus, taip ir numatant tolesnius įvykius, tiek jaunesnieji, tiek vyresnieji moksleiviai generuoja panašias idėjas, tik jos pasiskirsto skirtingu dažnumu. Apskritai daugiau įvairių spėjimų variantų yra pasakos pradžioje ir jų mažėja į pabaigą, kai visi pradeda prognozuoti vienodai, kad liurbis gaus karalystę.

Ryškesni skirtumai tarp šių grupių tokie: a) vyresnieji, numatydami būsimus įvykius, kai kada ir argumentuoja savo spėjimą, kad taip būna pasakose, o jaunesnieji to nedaro; b) vyresnieji numato daugiau konfliktinių situacijų. Pavyzdžiui, beveik pusė vyresnių moksleivių (43 %) po pirmojo epizodo spėja, kad bus konfliktas su broliais. Tokių spėjimų neišsakė jaunesnieji. Po ketvirto epizodo, pasakojančio apie gražiausias liurbio tabokines, 37 % vyresniųjų moksleivių vėl pranašauja konfliktą su broliais. Po trečio epizodo 57 % vyresnių moksleivių spėja, kad herojus sulaužys draudimą ir paims nušautus paukščius.

Po septinto epizodo 47 % vyresnių moksleivių teigia, kad kaukolė pavirs mergina, tuo tarpu dauguma jaunesniųjų mano, kad kaukolė tik padės liurbiai rasti pačią.

Tik jaunesniųjų grupėje pasitaikė ir vienas kitas neadekvatus spėjimas, pavyzdžiui, po šešto epizodo: „Karalaitis pradės nervintis, kad jam kumelės kaukolė vis liepia tarnauti, o jis dirbti nenori”.

Apskritai spėjimų analizė rodo, kad visi tiriamieji yra susiformavę stebuklinės pasakos schemas ir jomis naudojasi.

3. Atsakymai į klausimus „Kodėl?” Šio tipo klausimais norėta gauti informacijos apie gilesnį supratimą, apie išvadas, kurias tiriamieji daro, remdamiesi turimomis žiniomis, apie subjektyvias prasmes, kurias sukuria suprasdami tekstą.

Mūsų tyrime šie klausimai buvo skirti svarbiausiems pasakos įvykiams aiškinti. Atsakinėdami į juos, tiriamieji galėjo remtis siužeto turiniu arba pasakos, kaip tam tikro žanro kūrinio, komponavimo ypatumais. Siužete vaizduojamų įvykių priežastys vienais atvejais tiesiogiai yra minimos tekste, kitais atvejais turi būti nustatomos pačių skaitytojų.

Taigi, peržiūrėjus per 570 atsakymų (kartais vyresnieji moksleiviai duoda ne vieną atsakymą), paaiškėjo, kad apie 5 % sudaro atsakymai „nežinau” ir tokie, kuriuos priskyrėme neadekvatiems, pvz.: į klausimą „Kodėl tėvas siuntė sūnus į pasaulį?” – „Kad patikrintų save”, „Kad turėtų siekti tikslo”, „Kad padėtų tėvui, įvykdytų jo norą” ir pan.;

į klausimą „Kodėl kumelės kaukolė ne iš karto davė tabokinę?” – „Kumelės kaukolė nenori duoti tabokinės”, „Gal čia ne taip lengva gauti tabokinę”;

į klausimą „Kodėl karalaitis gavo tabokines?” – „Nesuprantu, už ką jis gavo taip lengvai, ir dar tris”;

į klausimą „Kodėl tėvas siuntė sūnus parnešti skarų?“ – „Tėvas norėjo, kad jam sūnūs kuo daugiau visko parneštų“;

į klausimą „Kodėl karalaitis šį kartą turėjo atlikti sunkesnę darbą?“ – „Bijo, kad davus lengvesnę darbą, vėl kvailys laimės, todėl duoda sunkų“, „Nes kirsti kuolelius yra sunkiau nei šaudyti paukščius“, „Kad kaukolė turėtų daugiau naudos“.

Panašaus pobūdžio atsakymų yra ir į kitus klausimus. Visi jie rodo, kad šie tiriamieji nesupranta arba klausimo, arba pasakos specifikos, arba remiasi atsakinėdami tik savo buitine empirine patirtimi. Pažymėtina, kad tokius atsakymus duoda ir jaunesni, ir vyresni moksleiviai.

Kiti atsakymai, nors kai kurie ir sąlygiškai, gali būti traktuojami kaip adekvatūs. Dalis jų (apie 5 %) yra aiškinimai, grindžiami pasakos kompozicijos ypatumais. Tai tokie atvejai, kai, pvz., į klausimą „Kodėl kumelės kaukolė ne iš karto davė karalaičiui tabokinę?“ atsakoma „Visose pasakose prieš tai reikia kažkokį darbą atlikti, po to tik gauna“, „Niekada pasakose veltui neduoda“, „Taip visada būna pasakose“.

Į klausimą „Kodėl karalius šį kartą pareikalavo parsivesti pačią?“ atsakoma: „Taip visada būna pasakose. Trečias kartas... Trys – magiškas skaičius tautosakoje. Ir visada pasakos galė reikia parsivesti pačią“. „Pasakose visada galiausiai liepia susirasti pačią. Ir čia taip pat“.

Į klausimą „Kodėl kumelės kaukolė pavirto į merginą?“ atsako: „Dažniausiai pasakose taip būna – pasiverčia. Bet kodėl pasivertė? Nežinau. Gal tam, kad nustebintų žmogų, kuriam pasakojama“.

Pabrėžtina, kad tokio tipo atsakymus davė tik vyresnieji moksleiviai, ir tai sudaro apie 7 % visų jų atsakymų.

Visi kiti atsakymai (apie 90 %) yra bandymas aiškinti veikėjų veiksmus pasakos siužeto terminais. Grupuojuant atsakymų gilumines idėjas pagal panašumą, paaiškėjo, kad į kiekvieną klausimą yra du ir daugiau atsakymo variantų. Kokie jie? Kadangi šioje pasakoje tėvas tris kartus siunčia sūnus į pasaulį gauti įvairių dalykų, tiriamiesiems buvo pateikti trys klausimai apie šių siuntimų priežastis. Atsakymai ir jų kiekis pateikiami žemiau:

	Jaunesnioji grupė	Vyresnioji grupė
1. Tėvas nenori palikti karalystės liurbui ir mano, kad jis neparneš		
a) tabokinės	20 %	23 %

	b) skarų	86 %	90 %
	c) neparsives pačios	53 %	60 %
2. Tėvas nežino, kuriam sūnui palikti karalystę, nori pažiūrėti, kuris verčiau-			
sias	a) po I fragmento	46 %	44 %
	b) po V fragmento	13 %	--
	c) po VII fragmento	26 %	--
3. Kad sūnūs pamatytų pasaulį, pasi-			
semtų žinių:	a) po I fragmento	7 %	25 %
	b) po V fragmento	--	--
	c) po VIII fragmento	--	--
4. Pakartotinis jaunėlio bandymas			
	a) po V fragmento	--	9 %
	b) po VIII fragmento	--	14 %

Į klausimą „Kodėl kumelės kaukolė ne iš karto davė karalaičiui tabokinę; skaras; pačią?“ atsakoma:

	Jaunesnioji grupė	Vyresnioji grupė	
1. Kaukolė nori išbandyti, ar jis vertas:			
	a) tabokinės	46 %	63 %
	b) skaros	--	13 %
	c) žmonos	--	20 %
2. Reikia užsitarnauti:			
	a) tabokinę	13 %	22 %
	b) brangesnis dalykas sunkiau įgyjamas	86 %	60 %
	c) pati – brangiausias dalykas	86 %	75 %
3. Kaukolė nori atbaidyti ar pražudyti	6.5 %	9 %	
4. Kaukolei reikia tarno	26 %	--	

Taigi į šiuos klausimus jaunesniųjų ir vyresniųjų moksleivių atsakymai iš esmės nesiskiria, išskyrus tai, kad dauguma vyresniųjų moksleivių tėvo siuntimus į pasaulį aiškina jo nenoru, o jaunesnieji – nežinojimu, kam palikti karalystę. Kaukolės elgesį vyresnieji dažniau interpretuoja kaip karalaičio

išbandymą, o jaunesnieji aiškina, kad norimą daiktą reikia užsidirbti, užsitarnauti. Tik jaunesnieji moksleiviai mano, kad kaukolėi reikia tarno.

Pagrindinis – kulminacinis – pasakos epizodas – kaukolės pavirtimas mergina. Jis pateikiamas savotiškai, nuosekliai nepasakojant visų įvykių: „... O jis dideliai privargęs – taip dideliai stengėsi, – atsigulė ir užmigo. Ima jį žadinti. Pakelia akis – puiki mergina, dideliai puiki. – Ar nepažįsti? – sako, – kumelės kaukolės dabar?“ Šis teksto „plyšys“ niekam nesudarė sunkumų. Atsakydami į klausimą, kodėl kumelės kaukolė pavirto mergina, pirmiausia visi moksleiviai atsako, kad mergina buvo užburta ir paversta kumelės kaukole. Aiškindami, kodėl kaukolė virto mergina, jaunesnieji moksleiviai tik konstatuoja, kad ji buvo užburta ir karalaitis išskleidė burtus. Vyresniųjų gi aiškinimai įvairesni ir išsamesni. Jų atsakymų idėjos:

1) Burtas toks, kad kažkas turi atlikti tuos darbus, kad kaukolė atvirėtų į merginą;

2) Liurbis išvadavo merginą, įveikdamas sunkumus, nudirbdamas darbus;

3) Kumelės kaukolė išbandė liurbį ir nusprendė, kad gali būti jo žmona;

4) Kumelės kaukolė pamilo liurbį už gerą darbą ir nori būti su juo.

Kitas – haigiamasis – epizodas – karalystės atsisakymas. Į klausimą „Kodėl jie atsisakė tėvo karalystės“ – jaunesnieji atsako gana vienodai: „turėjo savo“ – 73 %. Vyresnieji tai aiškina daugiausia psichologinėmis priežastimis, jaunesniojo sūnaus santykiais su tėvu ir broliais:

1) Suprato, kad tėvas nenori. Būtų nemalonu būti su juo;

2) Broliai kenktų iš pavydo. Būtų nesmagu;

3) Tai atpildas, kerštas tėvui, kuris dėl to kentės;

4) Jie ir taip laimingi. Laimei nereikia turtų;

5) Nori gyventi savarankiškai, nepriklausomai.

4. **Pagrindinė pasakos mintis.** Kadangi pagrindinės teksto minties formulavimas yra sudėtingesnė užduotis, nes reikia ne tik nustatyti ryšius tarp reiškinių, bet ir įvertinti jų reikšmę visame tekste, padaryti išvadą iš viso teksto, tai ji moksleiviams, ypač jaunesniems, ne visada pavyksta. Dalis VI klasės moksleivių (apie 40 %) arba visai neatsakė, arba pakartojo girdėtus benurus pasakoms taikomus teiginius, kaip, pvz., „gėris nugali blogį“, „laimi gėris“ ir pan. Kitų šios grupės moksleivių atsakymuose galima įžvelgti idėjas, artimas vyresniųjų aiškiau suformuluotiems atsakymams. Tad, išanalizavus visų tiriamųjų atsakymus, išskirti tokie pagrindinės minties supratimo variantai:

1) Darbo reikšmė ir vertė;2) Žmogaus tikroji vertė, jo išorės ir vidaus neatitikimas;3) Tėvų ir vaikų santykiai;4) Kvailiams sekasi;5) Ne turtuose laimė.

Be šių, vyresniųjų grupėje buvo ir tokių atsakymų, kurių nepriskyrėme nei minėtiems variantams, nei atskiroms grupėms, nes jų užregistruota tik po vieną. Pvz.: „jei žmogus ilgai siekia kokio nors daikto, dirba dėl jo, tai jam nusibosta ir jis nustoja jo norėjęs“; arba: „meilė – labai didelis dalykas“. Šie pavieniai atvejai dar labiau paryškina subjektyvių supratimo galimybių įvairovę, kurią padėjo atskleisti ši užduotis.

Tyrimo rezultatų apibendrinimas ir išvados

Pagrindinis šio žvalgomojo tyrimo tikslas buvo gauti duomenų apie individualius supratimo ypatumus. Remiantis prielaida, kad tą patį tekstą skirtingi individai supranta nevienodai, norėta pasižiūrėti, kaip įvairaus amžiaus moksleiviai supranta jiems prieinamo žanro – stebuklinės pasakos – konkretų variantą.

Pritaikius aprašytąjį tyrimo būdą, išaiškėjo platus tiek atskirų šios pasakos epizodų, tiek visos pasakos prasių diapazonas. Šis būdas taip pat leido stebėti prasių dinamiką apdorojant tiriamiesiems nuosekliai pateikiamus epizodus. Apibendrinant pateiktus rezultatus, galima teigti, kad interpretacijų skirtumams lemia keli veiksniai. Vienas jų – pats skaitomas epizodas, jo vieta viso teksto struktūroje. Tai ypač akivaizdu lyginant panašių epizodų, pasakojančių apie tėvo siuntimus į pasaulį pirmą ir antrą kartą, interpretacijas. Kitas veiksnys, nuo kurio priklauso viso teksto ir jo atskirų dalių prasmė, – tai bendra skaitančiojo patirtis, jo išsilavinimas, kurie mūsų tyrime labai glaudžiai susiję su amžiumi. Šio veiksnio įtaka ypač ryški interpretuojant paskutinius du epizodus, taip pat formuluojant pagrindinę pasakos mintį. Vyresniųjų moksleivių įžvalga labai įvairi, per ją atsiskleidžia jų bendros žinios, gyvenimo, vertybių hierarchijos samprata. Pripažįstant šias prasmes adekvačiomis, galima manyti, kad jas įžvelgti potencialiai gali kiekvienas šios grupės (amžiaus) tiriamasis. Tai, ką iš jų visų realiai „išsirenka“ kiekvienas, rodo, ką jis akcentuoja, kas jam, kaip individualybei, svarbiausia. Tai lemia, matyt, asmeninės jo problemos, interesai ir pan.

Manome, kad tokia metodinė į turinio analizę orientuota supratimo tyrimo kryptis galima ir perspektyvi, tačiau konkretūs jos realizavimo būdai turėtų būti dar tikslinami.

LITERATŪRA

1. Baumann M. Zum problem des Verstehens von Sachtexten // *Psychologie für die Praxis*. 1988.6.17–27.
2. Black A., Freeman P., Johnson-Laird P. Plausibility and the comprehension of text // *British Journal of psychology*. 1986.77.51–62.
3. Van Dijk T., Kintsch W. *Strategies of discourse comprehension*. Academic Press, 1983.
4. Dodd D., White R. *Cognition: mental structures and processes*. Boston, 1980.
5. Von Eckartsberg R. *Life-world experience: existential- phenomenological research approaches in psychology*. Washington, 1986.
6. Fillmore C. The case for case – Bach E., Harms R. (Eds.) *Universals in linguistic theory*. New York, 1968.
7. Glanzer M., Nolan S. Memory mechanisms in text comprehension // *The psychology of learning and motivation*. 1986. Vol. 20. P.
8. Graesser A. *Prose comprehension beyond the word*. New York, 1981.
9. Johnson-Laird P. The mental representation of the meaning of words // *Cognition*. 1987.25.189–211.
10. Just M., Carpenter P. A theory of reading: from eye fixations to comprehension // *Psychological review*. 1980.84.4.329–354.
11. Mandl H. Einige Aspekte zur Psychologie der Textverarbeitung // Mandl H. (Hrsg.) *Zur Psychologie der Textverarbeitung. Ausätze, Befunde, Probleme*. München, 1981.3–37.
12. Marody M. *Technologie intelektu*. Warszawa, 1987.
13. Marslen-Wilson W., Tyler L. The temporal structure of spoken language understanding // „*Cognition*”. 1980. 28.1–71.
14. Mishler E. *Research interviewing: context and narrative*. Harvard, 1986.
15. Norman D., Rumelhart D. *Explorations in cognition*. San Francisco, 1975.
16. Lerner J. *Learning disabilities theories, diagnosis, and teaching strategies*. Illionis, 1981.
17. Palermo D. *Psychology of language*. Glenview Illionis, 1978.
18. Polkinhorne D. *Methodology for the human sciences. Systems of inquiry*. New York, 1983.
19. Rickheit G., Schnotz W., Strohner H. The concept of inference in discourse comprehension // *Inferences in text processing / Ed. Rickheit G. and Strohner H. Elsevier Science Publishers B. V. (North-Holland)*, 1985.
20. Stebuklingas žodis: Lietuvos liaudies pasakos. K.. 1985.
21. Tarptautinių žodžių žodynas, V., 1985.
22. Thorndyke P. Cognitive structures in comprehension and memory of narrative discourse // *Cognitive psychology*. 1977.9.77–110.

23. Trabasso T., Secco T., van Den Brock P. Causal cohesion and story coherence // *Learning and comprehension of text*/ Ed. Mandl H., Stein N., Trabasso T. London, 1984.
24. Vipond D. Micro-and macroprocesses in text comprehension // *Journal of verbal learning and verbal behavior*. 1980. Vol.19.276–296.
25. Антипов Т., Донских О., Марковина И., Сорокин Ю. Текст как явление культуры. Новосибирск: Наука, 1989.
26. Грегори Р. Глаз и мозг. Психология зрительного восприятия. М., 1970.
27. Жинкин Н. Речь как проводник информации. М., 1982.
28. Лотман Ю. Двойственная природа текста // *Текст и культура: общие и частные проблемы*. М., 1985.
29. Лурья А. Язык и сознание. М.: Изд. Московского университета, 1979.
30. Ушакова Т., Павлова Н., Зачесова И. Психологические исследования семантики речи // *Психологические и психофизиологические исследования речи* / Отв. ред. Т. Ушакова. М.: Наука, 1985.
31. Хомский Н. Синтаксические структуры // *Новое в лингвистике*. М., 1962.

PRIEDAS

KUMELĖS KAUKOLĖ

Gyveno vienas karalius. Turėjo jis tris sūnus. Du buvo šaunūs, guvūs, o vienas toks liurbis buvęs. O tėvas jau senas besąs. Sako: – Vaikeliai, ką padarysi – reiks mirti, reiks jums palikti karalystę. Bet kuriam? – Nenori jis tam liurbui palikti, tad sako: – Eikit į pasaulį, gaukit gerą tabokinę (kitą kartą mėgdavo taboką šniaukšt) ir parneskit ją man.

Kur tuodu nuėjo, nežinau. O tas liurbis pasuko į šalį. Ir susitiko jis seną žmogelį. Ir žinai, kaip jau visados būna, ėmė savo reikalą pasakoti.

– Bet, – sako senelis, – tu niekur kitur jos negausi. Čia yra birželė tokia. Toje birželėje – tokia maža trobelė. Ten yra kumelės kaukolė, ant virkštynių pamesta. Pratarė įėjęs koki žodį, pasakyk, ko atėjai, – ji su tavim kalbės. Ir gausi to, ko kitur negali gaut.

Jis nuėjo ten, kaip jam nupasakojo.

– Labą dieną, – pasakė.

– Ko tu reikalauji? – klausia kaukolė.

Sako:

– Geros tabokinės. – Papasakoja, kodėl jos ieško.

– Gausi ją, bet turėsi čia metus tarnaut.

– Gerai, – sako.

– Priemenėj kertėj yra spinta – ten yra valgyt ir gert, ko tik norėsi. Yra kambarys, tame kambary – lova gera, gulėti galėsi. Ir priemenės kertėje yra šautuvas pastatytas. O birželėje yra daug paukščių. Paimk šautuvą, vaikščiok po birželę ir šaudyk tuos paukščius. Bet nė vieno neimk – kuris nukris, tas tegul ir guli.

Na, jis mano sau: karalaičio darbas! Valgyt, gert yra, nieko neveik, tik paukščius šaudyk! Taip jis klaidžioja po birželę, tuos visus paukščius iššaudo. Ateina ruduo – kaukolė sako:

– Jau tavo broliai yra parėję – eik ir tu namo. Atidaryk tą spintą – ten yra trys tabokinės. Vieną parnešk tėvui, antrą – motinai, trečią – seseriai. O jei ko vėl pasiūstų – ateik.

Jis, pasiėmęs tabokines, pareina. Parneša, paduoda – jo daug puikesnės už brolių.

Tėvui vėl netinka, kad čia jis laimi:

– Taip dar nebus. Eikit, – sako sūnums, – į pasaulį, parneškite šilkų skaras. Kuris parnešit puikiausią skarą, tas paliks mano vietoj.

Na, šis sūnus savo kelią žino – jis ir nuėjo pas kumelės kaukolę. Pasisveikina – ta klausia:

– O ko tu benori?

Sako:

– Šilkų skaros gražiausios.

– Na, gerai, dar metus tarnausi. Brangesnio daikto nori, sunkiai jis bus įgyjamas. Bet, – sako, – tu gausi. Čia priemenėj kertėj yra kirvis. Vaikščiok po tą birželę ir kirsk visus beržus. O kai pakirsi, pareik namo – čia pavalgysi, pagerisi ir pagulėsi – ryto metą ir vėl išei. Tavo darbas toks bus.

Taip jis kajoja tuos beržus – iškajojo lig rudenio. Parėjo namo – kaukolė sako:

– Tavo broliai jau yra namie. Čia spintoj yra trys skaros. Parnešk vieną tėvui, antrą – motinai, trečią – seseriai. Bet jei ko besių – vėl ateik čia.

Na, taip jis parėjo, padavė skaras – jo yra puikiausios. Na, tėvui vėl netinka, kad jis viršuj.

– Na, – sako, – vaikeliai, dar negana to. Jūs eikit į pasaulį – kuris puikiausią pačią parsivesit, tam ir paliks mano karalystė.

Na, trečiasis sūnus savo kelią žino – jis ir vėl čia ateina.

– O ko tu benori?

Jis sako – taip ir taip.

– Na, – sako kumelės kaukolė, – dabar dar sunkesnio daikto nori. Sunkiau dirbsi, bet gausi. – Sako: – Kirvį paėmęs, po tą birželę vaikščiok, tuos beržus genėk, kapok ir sukrauk į laužą. Bet padaryk taip, kad tą laužą uždegti galėtum – kad jis degtų.

Na, gerai. Jis darbavos, darbavos. Jam jau sunku buvo, nepratęs kirviu darbuotis. Bet paskui priprato. Kai jau viską padirbo, parėjo:

– Jau, – sako, – viską padirbau.

– Na, kad padirbai viską, tai gerai. Dabar gerai pavalgyk, pagerk. Paimk mane, nusinešk prie laužo ir uždek tą laužą. Ir mane ten užmesk, ant to laužo. Ten priemenėj yra keturi šiūpeliai ir kablys – tuos visus pasiimk. Kada uždegsi, tai iš tos ugnies bėgs visokie vabalai – kokių tu nesi regėjęs bjaurių. Tu semk juos su šiūpeliu, kad nė vienas neišbėgtų. Jei kuris išbėgs – bus ir tau nelaimė, ir man.

Jis taip ir darė. Uždegė laužą, įmetė tą kaukolę – vabalai tik lenda. Laužas priblėsta, kabliu pamaišo – vėl iš naujo vabalai puola, jis iš naujo plaka. Na, galop anglis vienos beliko. O jis dideliai privargęs – taip dideliai stengėsi. – atsigulė ir užmigo. Ima jį žadinti. Pakelia akis – puiki mergina, dideliai puiki.

– Ar nepažįsti, – sako, – kumelės kaukolės dabar?

Jis atsikėlė, parėjo abudu namo.

Pasistiprino – sako mergina:

– Na, dabar važiuosim pas tėvą. Tavo broliai jau namie yra.

Parvažiavo. Šio pati – puikiausia. Tėvui sako:

Mudviem jūsų karalystės nereikia – mudu turim savo.

Anuodu atsisveikino ir grįžo atgal. Ir šiandien ten tebegyvena.

ПСИХОЛОГИЯ ПОНИМАНИЯ ТЕКСТА: ПРОБЛЕМАТИКА И ВОЗМОЖНОСТИ ЭМПИРИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Э. РИМКУТЕ

Резюме

В статье раскрывается современное теоретическое, методологическое и методическое состояние проблемы понимания текста в психологии. Рассматриваются некоторые исследования речи в психолингвистике и в когнитивной психологии, которые легли в основу современных парадигм и моделей понимания текста. Описывается собственное пилотажное исследование, представляющее попытку применения феноменологического метода и эмпирические данные об индивидуальных различиях в понимании волшебной сказки учениками разного возраста.

**PSYCHOLOGY OF TEXT COMPREHENSION: PROBLEMS AND
POSSIBILITIES OF EMPIRICAL INVESTIGATIONS**

E. RIMKUTĖ

Summary

The paper is concerned with present of theoretical and methodological problems of text comprehension in psychology. The investigations of the language in psycholinguistics and cognitive psychology, which influenced the formation of the present paradigms of text comprehension are discussed. Pilot study on the application of the phenomenological method in the investigation of text comprehension is described and empirical data, representing individual differences in the comprehension of miraculous tale are discussed.